

อัญมณีบูชาเทสนา กัณฑ์ที่ ๕
ธาคูวิภังชนกถา
สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์
(สุจิตโต ม.ร.ว.ชื่น นกวงศ์ ป. เอก)
วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร

พระธรรมเทศนาในอภิลักขิตกาลทางพระพุทธศาสนา
คณะธรรมยุต
จัดพิมพ์เผยแพร่

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.
อญฺจ ทิวโส พุทฺธสฺส ภควโต สรฺริชฺชฎาปนกาลสมฺมุโด ตสฺมิ
ภควติ สทฺธาปสาเทหิ ตสฺส ภควโต สสทฺธมฺมุสฺส สสวากสงฺฆมฺมุสฺส ปุชนคฺคาเย
อิธ สนฺนิปตฺนติ ตสฺมา สทฺธา ปสาทวฺฑุณฺนินิ สงฺฆคฺคณฺ์ กเลฺสุสฺสามิ สวโ
สมาคิตา นิสฺสามนฺตุ ภิโยโยโส มตฺตคฺคาเย สทฺธาปสาทปฏฺิลาภาย อิโต ปรี

สักการบูชา ด้วยเครื่องสักการะอันประณีต ล่วงไป ๖ วัน ครั้นถึงวันที่ ๗ จึง
พร้อมกันเชิญพระพุทธสรีระไปประดิษฐาน ณ มกุฏพันธเจดีย์ แล้วห่อ
พระสรีระด้วยผ้าไหม แล้วซับด้วยสำลี แล้วห่อด้วยผ้าไหมอีก โดยนัยนี้กำหนด
ว่าผ้าถึงห้าร้อยชั้น เชิญประดิษฐานในรางเหล็ก ปิดด้วยรางเหล็กอื่นเป็นฝา
แล้วประดิษฐาน ณ จิตกาธาร ซึ่งสำเร็จด้วยสรรพไม้หอม ทรงปฏิบัติใน

และบุปผามาลัยสุคนธชาติ เป็นอนเกประการ ล้นกาล ๗ วัน.
ครั้งนั้น สมเด็จพระเจ้าอาชาตศัศุราช ผู้ผ่านสมบัดิโนมครรัฐ ๑
กษัตริย์ลิจจวิผู้ดำรงอิสรภาพ ณ ไทศาลินคร ๑ กษัตริย์สาภิยะ พระประยูรญาติ
กรุงกบิลพัสดุ ๑ ฤทธิกษัตริย์ผู้อธิปติในอัสลกัปนคร ๑ โกลิยกษัตริย์ใน
รามคาม ๑ มหาพราหมณ์เจ้าเมืองเวฏฐูทีปกนคร ๑ มัลลกษัตริย์ผู้ครอง

ซึ่งควรแก่เจดีย์สถานไว้เป็นส่วนของตน แล้วนำไปประดิษฐานในพระสถูป
มีนามว่าคุมพสถูป ฝ่ายกษัตริย์เมืองปีปผลิววัน ส่งทูตมาขอพระสารีริกธาตุ
ภายหลัง เมื่อไม่ทันก็เชิญพระอังคารไปประดิษฐานในพระสถูป มีนามว่าอังคาร-
สถูป เมื่อกษัตริย์และพราหมณ์ในพระนครนั้น ๆ ได้สร้างพระสถูปประดิษฐาน
พระสารีริกธาตุ และคุมพสถูป อังคารสถูป เสร็จแล้ว ได้มีมหกรรม การฉลอง

พุทธศาสนิกชนได้สร้างขึ้นภายหลัง เป็นปุชฌนียวัตถุเครื่องระลึกถึงพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้า ก็เป็นเจดีย์ประเภท ๑ เรียกว่าอุเทสิกเจดีย์ ครั้นต่อมา วิทยุชน
บางพวก ประสงค์จะสร้างพระสถูป เมื่อแสวงหาพระสารีริกธาตุไม่ได้ จึงบรรจุ
แผ่นโลหะและใบลานที่จารึกพระพุทธรวจนะ เข้าไว้ภายในต่างพระธาตุ
ประดิษฐานเป็นพระสถูป จัดเป็นเจดีย์ประเภท ๑ เรียกว่าธรรมเจดีย์ รวม

โดยเรียบริ้อย ด้วยพุทธสาวกมีกัญชรบิณฑเป็นต้น เป็นผู้ทรงไว้ด้วยมุขปาฐะให้
สำเร็จประโยชน์สุขแก่ประชาชนเป็นอันมาก จนพุทธศาสนกาลล่วงมาได้
๑๐๐ ปี แต่พุทธปรินิพพาน เหล่ากัญชรบิณฑชาวเมืองเวสาลีแสดงวัตถุ
๑๐ ประการ ซึ่งผิดจากพระธรรมวินัย มีสหธรรมมิกและคฤหัสถ์เห็นชอบไป
ด้วยเป็นอันมาก ยากที่จะคัดค้าน องค์พระอรหันต์ ๗๐๐ มีพระยศกัณฺทท-

พระพุทธศาสนากาลล่วงแล้วได้ ๒๓๖ ปี นับแต่พุทธปรินิพพานมา พระ
มหินทเถระเจ้าได้นำพระธรรมวินัยพุทธศาสนาไปประดิษฐานในสิหฬทวีป
พุทธบริษัทชาวสิหฬได้จำทรงพระธรรมวินัยมาโดยมุขปาฐะตลอดมาจนถึง
พระพุทธศาสนาทุกกาลล่วงได้ ๔๕๐ ปี พระอรหันต์เจ้าทั้งหลายเห็นความ
เสื่อมถอยปัญญาของกุลบุตร ซึ่งจะจำทรงโดยมุขปาฐะอย่างเดิมไม่ได้ จึงได้

สกุจจํ ธมฺโม ตสฺมิณฺหิ ภควติ ปรีนิพฺพุเต พฺหุโน ชนฺสุส ฯ เป ฯ
ปรีนิพฺพุโต วาสฺมิณฺหา ภควา ยสุสฺทานิ กาลํ มณฺเณถาติ.
ครั้นเมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จดับขันธ-
ปรินิพพานแล้ว ส่วนราตรียังเหลืออยู่ยังไม่สว่าง พระอนุรุทธกับพระอนนทก็
แสดงธรรมมีกถาไปพลาง เพื่อให้บริษัทชื่นจิต ด้วยสังเวชและเลื่อมใส ครั้น

พระพุทธสรีระ ดังพระสรีระแห่งพระเจ้าจักรพรรดิ โดยนัยที่พระอนนทได้
สดับมา เจพาพระพักตร์สมเด็จพระบรมศาสดา แล้วเตรียมการจะถวาย
พระเพลิง แต่ย้งรอคอยพระมหากัสสปะเถระเจ้า ผู้ยังกำลังเดินทางมาจาก
ปาวานคร พร้อมด้วยกัญชรบิณฑประมาณ ๕๐๐ องค์ เมื่อพระมหากัสสปะ-
เถระเจ้าพร้อมด้วยกัญชรบิณฑมาถึงมกุฏพันธเจดีย์แล้ว พร้อมกันเข้าไปเฝ้า

นครปาวา ๑ รวม ๗ นคร ได้ทราบข่าวสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จ
ดับขันธปรินิพพาน ณ กรุงกุสินารา ต่างจึงส่งทูตเชิญราชสาสน์และพราหมณสาสน์
มายังมัลลกษัตริย์กรุงกุสินารา ขอแบ่งส่วนพระสารีริกธาตุแห่งสมเด็จพระ-
ผู้มีพระภาคเจ้า แต่พวกมัลลกษัตริย์ยังหาได้จัดการแบ่งให้ในทันทีไม่ เพราะ
ยังมีเหตุไม่สะดวกพระหฤทัย ต่อมาเมื่อถึงเวลาสมควรแล้วจึงพร้อมด้วย

ด้วยมโหฬารสักการะ เมื่อต้นประลมกาล มีเจดีย์สถาน เป็น ๑๐ ตำบลด้วย
ประการดังนี้.
อนึ่ง เมื่อจวนเสด็จดับขันธปรินิพพาน สมเด็จพระผู้มีพระภาค ได้ทรง
แสดงสถาน ๔ ตำบลว่า เป็นที่เกิดความสังเวช คือที่ประสูติ ๑ ที่ตรัสรู้ ๑
ที่ทรงแสดงธรรมจักร ๑ ที่เสด็จดับขันธปรินิพพาน ๑ รวม ๔ ตำบลนี้เป็น

เจดีย์สถานต่างๆ ซึ่งมีขึ้นในพระพุทธศาสนิกมณฑล เป็น ๔ ประเภท คือ
ธาตุเจดีย์ ๑ บริโภคเจดีย์ ๑ อุเทสิกเจดีย์ ๑ ธรรมเจดีย์ ๑ ด้วยประการดังนี้.
เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จดับขันธปรินิ-
พพานแล้วไม่นาน กำหนดกาลว่า เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานนานแล้วได้ ๓
เดือน พระมหากัสสปะเถระเจ้าผู้เป็นประธานในสงฆ์ หวังจะให้พระธรรมวินัย

บุตรเป็นประธาน ปรารภเหตุนี้ นั้น พร้อมกันชำระวัตถุ ๑๐ ประการนั้นให้
สาบสูญไปแล้ว ทำสังคายนาร้อยกรองพระธรรมวินัย ตั้งไว้เป็นระเบียบ
แบบแผนสืบมา นับเป็นครั้งที่ ๒ ทำที่เมืองเวสาลีนั้น มีกำหนดว่า ๘ เดือน
จึงสำเร็จ ครั้นต่อมาเมื่อพุทธศาสนากาลล่วงแล้วได้ ๒๑๘ ปี ในรัชกาลแห่ง
พระเจ้าโสภณมหาราชผู้ผ่านสมบัดิโนกรุงปาตลีบุตร เกิดเสี้ยนหนามแก่

ประชุมกันในอาโลกเลณะสถานในมลยชนบทสังกาทวีป แล้วได้จารึกพระปริยัติ-
ธรรมลงในใบลานคล้ายกับสังคายนาที่ครบ ๔ ภายหลังนักปราชญ์ได้แต่ง
อรรถกถาฎีกากับทั้งศัพทศาสตร์เป็นอุปการแก่ผู้ศึกษาพระปริยัติธรรมนั้น เจริญ
ขึ้นโดยลำดับ จนประชาชนในสถานนั้น ๆ ผู้นับถือพระพุทธศาสนา ได้นำมา
ประดิษฐานไว้เป็นเจดีย์ที่เคารพเล่าเรียนศึกษา และสร้างขึ้นให้แพร่หลาย ใน

สว่างแล้ว พระอนุรุทธก็บัญชาให้พระอนนท ไปแจ้งข่าวปรินิพพานแก่
มัลลกษัตริย์เมืองกุสินารา ผู้มาประชุมกันอยู่ ณ สัณฐาคารสถาน ด้วยกรณียะ
เนื่องด้วยปรินิพพานั้น เมื่อมัลลกษัตริย์เหล่านั้นทราบข่าวปรินิพพาน ก็เสวย
ทุกขโทมนัสโสภาคีความเป็นอันมาก แล้วดำรัสสั่งให้ประกาศให้ทราบทั่วพระนคร
แล้วพร้อมกันเสด็จไปยังสาลาวโนทยาน ที่เสด็จดับขันธปรินิพพาน แล้วกระทำ

ถวายบังคมพระยุคลบาท แห่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยเสีयरเกล้าแห่ง
ตนๆ เมื่อพวกมัลลกษัตริย์ พร้อมด้วยหมู่กัญชรบิณฑถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ
เสร็จแล้ว พวกมัลลกษัตริย์นำสุคนธาวรี ดับจิตคาธานแห่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
แล้วเชิญพระสารีริกธาตุไปประดิษฐาน ณ สัณฐาคารศาลา ในกุสินารานคร พร้อม
ด้วยเครื่องป้องกันมีประการต่างๆ ทำสักการบูชา ด้วยพ็อนรำจับประโคม

ทูตานุทูตเหล่านั้น และโทณมหาพราหมณ์ซึ่งเป็นผู้ใหญ่ จัดการแบ่งพระสารี-
ริกธาตุ ดวงด้วยคุมพะ ทานาทองเป็น ๘ ส่วน ให้โทณมหาพราหมณ์เป็น
ผู้แบ่ง ทูตานุทูตเหล่านั้นก็เชิญพระสารีริกธาตุ ซึ่งได้รับส่วนแบ่งนั้นไปสู่นคร
แห่งตนๆ แล้วประดิษฐานในพระสถูปเป็นที่สักการบูชา แห่งมหานชนผู้มี
ความเลื่อมใส ส่วนโทณมหาพราหมณ์ได้ทูลขอคุมพะอันได้ดวงพระสารีริกธาตุ

เจดีย์สถานอีกประเภท ๑ พระสถูปที่บรรจุพระสารีริกธาตุ ๘ ส่วนนั้นเป็น
ธาตุเจดีย์ คุมพสถูป อังคารสถูป และสังเวชนียสถาน ๔ ตำบลนั้น เป็นบริโลก
เจดีย์ โดยนัยนี้ได้เจดีย์เป็น ๒ คือ ธาตุเจดีย์ ๑ บริโภคเจดีย์ ๑ แม้บริจารมี
บาตรจีวรเป็นต้น และเสนาสนะ เครื่องใช้ที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้
ทรงใช้สอย ก็สงเคราะห์เข้าไปในบริโลกเจดีย์ทั้งสิ้น อนึ่งพระพุทธปฏิมากร ซึ่ง

ประดิษฐานเป็นหลักฐานมั่นคงเป็นแบบฉบับสืบไป จึงชวนพระสาวกสงฆ์องค์
พระอรหันต์ ๕๐๐ รูป ร่วมฉันทะกัน ทำสังคายนาร้อยกรองพระธรรมวินัยเป็น
ครั้งแรก ณ เมืองราชคฤห์ ปรารภถ้อยคำสุภัทธฤทฒบรพชิตกล่าวจ้วงจาบ
พระธรรมวินัย เมื่อครั้งเดินมาจากปาวานคร การทำประลมสังคายนาครั้งนั้นมี
กำหนดว่า ๓ เดือนจึงสำเร็จ แต่นั้นมาพระพุทธศาสนาก็เป็นมาและเจริญมา

พระธรรมวินัย คือ พวกเดียรถีย์เข้ามาปลอมบวชในพระพุทธศาสนาแล้ว
แสดงลัทธิของตนแทรกเข้าไว้ พระสงฆ์ ๑,๐๐๐ รูป มีพระโมคคัลลีบุตรติสส-
เถระเป็นประธาน ได้อาศัยพระราชูปถัมภ์แห่งสมเด็จพระเจ้าอโศกมหาราช
กำจัดพวกเดียรถีย์ออกไปหมดแล้ว พร้อมกันร้อยกรองพระธรรมวินัยเป็น
แบบแผนสืบมา ทำที่กรุงปาตลีบุตรนั้น กำหนดว่า ๙ เดือนจึงสำเร็จ ครั้นเมื่อ

พุทธศาสนิกมณฑล ด้วยประการดังนี้.